

О. В. Гончарук

доктор педагогічних наук, доцент,
в.о. професора кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ГРУПИ ПODOВЖЕНОГО ДНЯ

У період реформування системи педагогічної професійної підготовки здобувачів освіти важливою є проблема формування предметно-методичної компетентності майбутніх вихователів групи подовженого дня в умовах нової української школи. Метою статті є: виділення основних змістово-процесуальних положень процесу формування предметно-методичної компетентності вихователя групи подовженого дня. Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення.

У статті розкрито зміст предметно-методичної компетентності майбутніх вихователів груп подовженого дня як складного особистісного професійного новоутворення, яке забезпечує здатність педагога моделювати зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів навчальної діяльності учнів; здатність формувати та розвивати в молодших школярів ключові компетентності та уміння, спільні для всіх компетентностей; здатність здійснювати інтегроване навчання; здатність добирати і використовувати сучасні та ефективні методики і технології навчання, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку; здатність розвивати в учнів критичне мислення; здатність формувати ціннісні ставлення та здатність здійснювати об'єктивне оцінювання та моніторинг результатів освітньої діяльності на засадах компетентнісного підходу. Розкрито структурні компоненти предметно-методичної компетентності майбутніх учителів – вихователів групи подовженого дня. Запропоновано методичні аспекти формування предметно-методичної компетентності у здобувачів освіти. Наголошено на необхідності подальшого дослідження сучасних умов та чинників формування предметно-методичної компетентності майбутніх вихователів груп подовженого дня для молодших школярів, розробки методик, методів та адаптації педагогічних технологій до умов освітнього процесу в сучасному закладі вищої освіти.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, предметна компетентність, методична компетентність, предметно-методична компетентність вихователів групи подовженого дня, група подовженого дня.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси сучасної освіти в Україні вимагають реалізації компетентнісного підходу до підготовки педагогічних кадрів, перед якими постають сучасні суспільні виклики та нові умови професійної діяльності. Це стосується усіх ланок освіти і особливо початкової, яка має свої особливості. У вітчизняному та зарубіжному науковому середовищі значна увага приділяється розробці наукових і методичних засад формування загальних та спеціальних компетентностей учителів початкових класів. Разом з тим, саме в початковій ланці освіти велике значення має організація післяурочної діяльності дітей, як стосовно їхньої самопідготовки, так і організації відпочинку та дозвілля. Саме для цього призначені групи подовженого дня, які мають популярність у працюючих батьків. У більшості випадків вихователями груп подовженого дня (ГПД) є вчителі початкових класів. Однак, як свідчить досвід практичної діяльності, вони не завжди достатньо володіють необхідними компетенціями й мають недостатньо сформовану професійну компетентність. Цю прогалину, як пра-

вило, компенсує система післядипломної освіти в процесі підвищення кваліфікації педагогів. Разом з тим трапляються ситуації, коли вихователем групи подовженого дня призначають випускника закладу вищої освіти без досвіду роботи та спеціальних знань, умінь, навичок, професійних компетентностей, особливо предметно-методичної. Тому, на наш погляд, доцільно в процесі навчання у закладі вищої освіти приділити увагу формуванню предметно-методичної компетентності майбутнього вихователя групи подовженого дня.

Аналіз досліджень і публікацій. Формування професійних компетентностей майбутніх педагогів спрямоване на їх реалізацію в процесі освітньої діяльності і враховують особливості та специфіку об'єкту. Більшість наукових досліджень стосується реалізації компетентнісного підходу та формування компетентностей учителів-предметників та учителів початкової ланки освіти. Однак, багаторічний досвід свідчить про потребу в існуванні груп подовженого дня, особливо це актуально для початкових класів. Проблеми організації освітньо-виховної та розвивальної діяльності в групах

подовженого дня присвячено багато публікацій. Зокрема, теоретичні засади їх роботи відображені у працях Б. Кобзаря, О. Калітовської, Н. Яремчук і ін. Вивченню особливостей роботи груп подовженого дня присвячені роботи Ш. Голчека, М. Горобєя, В. Дімітрової, Б. Кобзаря, Т. Рабченюк, Т. Чубенка. Удосконалення роботи груп продовженого дня в умовах нової української школи розглядає І. Кравцова. Інноваційні підходи до побудови освітнього процесу в групах продовженого дня досліджує О. Лядобук, використання інтерактивних технологій відображено в працях Т. Татюш, С. Вихор.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що у педагогічних дослідженнях приділяється увага формуванню професійних та предметно-методичних компетентностей учителів. Цій проблемі, наприклад, присвячені праці В. Бондаря, Н. Бібік, П. Гусака, А. Деркача, Т. Добудько, О. Дубасенюк, О. Овчарук, О. Пометун, І. Прокопенко, О. Савченко і багатьох інших.

Предметно-методичні компетентності через призму менторингу розглядають В. Ворожбіт-Горбатюк, А. Боярська-Хоменко, С. Доценко. Методичні компетентності досліджують О. Бігич, А. Волощук, Т. Гущина, Т. Загривна, В. Земцова, О. Зубков, М. Михнюк, А. Мормуль, Ю. Присяжнюк, В. Прокопчук, Л. Сімоненко, Н. Стефанова, О. Тумашова, В. Шаган та інші.

Аналіз публікацій засвідчує той факт, що дослідженню проблеми формування предметно-методичної компетентності вихователя групи продовженого необхідно приділити більше уваги. Вона має свої особливості, оскільки специфіка роботи вихователя в початковій ланці потребує не тільки методичної, а й предметної компетентності. Вивчення літературних джерел та аналіз досвіду роботи вихователів груп продовженого дня дає підстави стверджувати, що основні положення сучасних наукових досліджень щодо організації роботи груп продовженого дня, компетентнісного підходу до підготовки педагогічних кадрів є основою для формування професійних компетентностей вихователя, саме вони є відправною точкою в організації навчання майбутніх вихователів у ЗВО та в системі післядипломної освіти.

Метою статті є: виділення основних положень процесу формування предметно-методичної компетентності сучасного вихователя групи продовженого дня в умовах нової української школи. **Методи дослідження:** аналіз, синтез, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна вища освіта ґрунтується на компетентнісному підході, тобто заклади вищої освіти забезпечують формування у майбутніх фахівців ключових і професійних компетентностей, що уможливають

поліфункціональність, поліпредметність, культу-родоцільність та ефективність виконання життєво та професійно значущих завдань у процесі професійної діяльності.

У сучасній педагогічній літературі існує багато визначень поняття «компетентність». Так «Енциклопедія освіти» компетентність визначає як сукупність знань і вмінь, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності, а професійна компетентність – як інтегральна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду діяльності [5, с. 678]. Найчастіше у вітчизняній і зарубіжній літературі компетентність визначається як: певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально; здатність і вміння виконувати певні трудові функції; наявність спеціальної освіти, широкої загальної та спеціальної ерудиції, постійне підвищення своєї професійної підготовки; професійну підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань й обов'язків повсякденної діяльності; потенціальну готовність розв'язувати завдання «зі знанням справи» [3].

В Україні почав діяти новий порядок створення груп подовженого дня в школах [9]. Згідно цього порядку учні можуть перебувати в групі подовженого дня не більш, як 6 годин на день. Режим їх роботи повинен включати:

- прогулянки на відкритому повітрі тривалістю не менш як півтори години для учнів початкових класів;
- харчування тривалістю не менш як 30 хвилин;
- виконання домашніх завдань (за наявності) тривалістю не більше 1 години;
- проведення спортивно-оздоровчих занять тривалістю не менше 1 години;
- фізкультхвилинки та гімнастику для очей через кожні 15 хвилин заняття для учнів початкових класів [9].

Робота вихователів груп подовженого дня в основному базується на професійних компетентностях учителя початкових класів, оскільки саме ці фахівці найчастіше працюють на цих посадах. Поглиблення їх професійної підготовки переважно здійснюється на курсах підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти, так як робота вихователя групи продовженого дня багатогранна і суттєво відрізняється від роботи вчителя. Саме її специфіка зумовлює особливості професійних компетентностей, в першу чергу предметно-методичної. Формування цієї компетентності починається з визначення її суті та складових, що є основою для вибору технологій, форм і методів навчання здобувачів освіти – студентів чи слухачів курсів післядипломної освіти.

У професійному стандарті вчителя початкових класів предметно-методична компетентність

визначається як здатність педагога моделювати зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; здатність формувати та розвивати в учнів ключові компетентності та уміння, спільні для всіх компетентностей; здатність здійснювати інтегроване навчання; здатність добирати і використовувати сучасні та ефективні методики і технології навчання виховання і розвитку учнів; здатність розвивати в учнів критичне мислення; здатність формувати ціннісні ставлення в учнів; здатність здійснювати оцінювання та моніторинг результатів навчання учнів на засадах компетентнісного підходу [12].

На наш погляд, комплексно до вирішення проблеми формування предметно-методичної компетентності підійшли викладачі Бердянського державного педагогічного університету Л. Лісіна та А. Лесик у процесі розробки Освітньо-професійної програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників за напрямом: вихователь групи продовженого дня [10], в якій окрім інших загальних та професійних компетенцій, вони чітко виділили складові предметно-методичної. Так, предметно-методичну компетентність вихователя групи продовженого дня визначено як інтегральну здатність його опанувати та використовувати у професійній діяльності систему наукових психолого-педагогічних і методичних знань, умінь, необхідних для організації самопідготовки та позаурочної діяльності учнів початкових класів, їх всебічного розвитку. Вона складається із двох блоків – предметної і методичної [10].

У педагогічній літературі предметна компетентність визначається як здатність і готовність до застосування знань, умінь і навичок із циклу професійних дисциплін, що є теоретичною основою побудови змісту освітніх галузей, визначених Державним стандартом початкової освіти, задля усвідомлення їхньої реалізації в освітній галузі загалом, та окремих змістових лініях зокрема [11]. Її види визначаються змістом початкової освіти: філологічна, математична, технологічна, природничо-наукова, мистецька.

Складниками філологічної компетентності є лінгвістична, мовленнєва, літературознавча; математичної – арифметична, логічна, алгебраїчна, геометрична та тотожних перетворень. Технологічна компетентність – це здатність до застосування професійно профільованих проектно-технологічних знань, умінь і навичок, які є теоретичними основами побудови змісту технологічної освітньої галузі загалом та окремих його змістових ліній. Складниками природничо-наукової компетентності є астрономічна, географічна, землезнавча, біологічна (ботанічна, зоологічна, анатомічна, фізіологічна), екологічна, валеологічна; мистецької – музична, образотворча, мистецько-синтетична [1; 2; 7].

У роботі вихователя групи продовженого дня особливе значення має методична компетентність. Це здатність особистості педагога ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час навчання учнів освітніх галузей/змістових ліній, визначених Державним стандартом початкової освіти. Вона ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до проведення занять за різними навчальними комплектами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і умінь із окремих розділів та тем курсу, окремих етапів навчання й досвіду їх застосування та наявності емоційно-ціннісного ставлення до діяльності щодо навчання учнів предмету. Методична компетентність складається з [2; 4]:

- нормативної, яка передбачає здатність вихователя групи продовженого дня користуватися нормативними документами та реалізовувати на практиці цілі і завдання навчання предмету/освітньої галузі в початковій школі;

- варіативної – здатність вихователя ГПД працювати за будь-яким навчально-методичним комплектом, обирати найефективніший навчально-методичний комплект для досягнення цілей і завдань навчання предмета/освітньої галузі в початковій школі, визначених Державним стандартом і навчальною програмою;

- спеціально-методичної – здатність до виховання та навчання молодших школярів будь-яких елементів змісту програми;

- контрольної-оцінювальної – здатність до реалізації критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи; здатність дотримуватись Державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи, визначених у програмі;

- проектувально-моделювальної – здатність моделювати та організовувати процес виховання та навчання предмету/освітньої галузі в початковій школі; спроможність вихователя ГПД обирати необхідні засоби, форми і методи організації діяльності учнів у процесі навчання.

- технологічної – здатність упроваджувати сучасні навчальні та виховні технології, інноваційні підходи, передовий педагогічний досвід до навчання окремих питань певної освітньої галузі/предмету початкової школи [5; 10].

Нами визначено предметно-методичну компетентність майбутніх вихователів групи продовженого дня як складне особистісне професійне новоутворення, яке забезпечує здатність педагога моделювати зміст навчання відповідно до обов'язкових результатів навчальної діяльності учнів; здатність формувати та розвивати в молодших школярів ключові компетентності та уміння, спільні для всіх компетентностей; здатність здійснювати інтегроване навчання; здатність добирати і вико-

ристовувати сучасні та ефективні методики і технології навчання, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку; здатність розвивати в учнів критичне мислення; здатність формувати ціннісні ставлення та здатність здійснювати об'єктивне оцінювання та моніторинг результатів освітньої діяльності на засадах компетентнісного підходу.

З аналізу наукових джерел і практичного досвіду діяльності вихователів групи подовженого дня в умовах нової української школи можна зробити висновок, що предметно-методична компетентність є складним утворенням і фактично містить два блоки: блок теоретичних, професійних і методичних знань та блок практичних професійних, комунікативних умінь. Оскільки вихователь групи подовженого дня учнів початкових класів покликаний здійснювати організаційну, освітню, виховну, розвивальну, консультаційну, управлінську функції, то предметно-методична компетентність є поліфункційною.

Практика свідчить, що доречно в сучасних умовах давати основні знання та формувати професійні компетенції вихователя групи подовженого дня ще в процесі підготовки майбутніх вчителів початкових класів хоча б в межах вибіркової дисципліни чи спецкурсу, що становитиме основу педагогічної діяльності у разі призначення на посаду вихователя ГПД з подальшим удосконаленням професійної підготовки. При цьому, наш погляд, основними засадами формування предметно-ме-

тодичної компетентності майбутнього вихователя групи подовженого дня молодших школярів є: діяльнісний підхід, забезпечення міжпредметних зв'язків, опора на сформовані знання, уміння, навички та особистий досвід студента, створення відповідного освітнього простору, реалізація сучасних інноваційних педагогічних технологій та активних форм і методів навчання [13; 8].

Структура предметно-методичної компетентності вихователя групи подовженого дня представлена на рис. 1.

З метою формування предметно-методичної компетентності майбутніх вихователів групи подовженого дня у Волинському національному університеті імені Лесі Українки для здобувачів освіти – майбутніх учителів початкових класів було запропоновано для вивчення вибіркової освітній компонент «Організація освітнього процесу в групі подовженого дня» (5 семестр). Оскільки студенти вже мають відповідну досвідно-знаннєву базу, необхідну для формування предметно-методичної компетентності, то навчальна дисципліна сприятиме отриманню глибоких знань для виконання професійних завдань та обов'язків освітнього та інноваційного характеру в галузі сучасної початкової освіти в умовах нової української школи, забезпечить інтеграцію теоретичної та практичної підготовки з основних проблем початкової освіти, здатність і готовність до діяльності в якості вихователя групи подовженого дня.

Рис.1. Структура предметно-методичної компетентності вихователя групи подовженого дня

Особливе значення має проведення практичних занять, адже на них виробляються професійні вміння, які лежать в основі предметно-методичних компетенцій і формується готовність та здатність їх реалізації в професійній діяльності вихователя групи продовженого дня. Акцентовано увагу на виборі сучасних освітніх технологій. Досвід показує, що хороші результати забезпечує застосування рольових та ділових ігор, розв'язання педагогічних ситуацій і задач, технологія сторітеллінгу тощо. Основний акцент робиться на інтеграції виконання професійних ролей учителя, організатора, вихователя.

Висновки та пропозиції. В умовах нової української школи групи продовженого дня є актуальними і потребують професійно підготовлених фахівців. Досвід свідчить, що в процесі підготовки вчителів початкових класів доцільно передбачити можливість формування предметно-методичної компетентності вихователів груп продовженого дня початкової ланки освіти. Системо-утворюючими елементами цього є чітке визначення суті, структури та змісту цієї компетентності як складного особистісного професійного новоутворення, яке забезпечує успішне виконання педагогом різних професійних функцій: освітніх, навчальних, виховних, розвивальних на основі застосування сучасних підходів та педагогічних технологій в освітньому процесі та опори на міжпредметні зв'язки, діяльнісний підхід, сформовані знання, уміння, навички.

Аналіз педагогічних досліджень та практики сучасної української школи показує необхідність подальшого дослідження сучасних умов та чинників формування предметно-методичної компетентності майбутніх вихователів груп продовженого дня для молодших школярів, розробки методик, методів та адаптації педагогічних технологій до умов освітнього процесу в сучасному закладі вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Бортнікова Л. В. Формування природознавчої та здоров'язбережувальної компетентностей під час прогулянок у групі продовженого дня. Формування компетентностей молодших школярів у групі продовженого дня : навчально-методичний посібник. 2016. С. 73–75. URL: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/395/%B9.pdf>
2. В. В. Ворожбіт-Горбатюк, А. В. Боярська-Хоменко, С. О. Доценко Предметно-методична компетентність вчителя через призму менторингу в закладі освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. Вип. 3. Ч. 2, 2021. С. 133–139.
3. Волощук А. М. Формування методичної компетентності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі педагогічної практики : автореф. дис. ... на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти». Житомир, 2012. 20 с.
4. Дубровський В. Л. Група продовженого дня як одна із форм становлення особистості учня у початковій школі. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя Психолого-педагогічні науки*. 2019. № 2. С. 65–70.
5. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Лядобрук О. Інноваційні підходи до побудови освітнього процесу у групі продовженого дня в умовах нової української школи. *Житомирщина педагогічна*. № 4 (24). 2021. С. 4–9.
7. Мормуль А. Методична компетентність майбутніх вчителів гуманітарного профілю як педагогічна проблема. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 43. Педагогічні науки*. Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2009. С. 176–179.
8. Нова українська школа: poradnik vikhovatelyu grupy prodovzhenogo dnia u zakladaх zagalnoyi serednoyi osviti : navch.-metod. posib. / G. I. Dmitriv [ta in.]. L'viv : Svit, 2019. 224 s.
9. Новий порядок створення груп продовженого дня в школах. 2018. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pochav-diyati-novij-poryadok-stvorennya-grup-podovzhenogo-dnya-v-shkolah>
10. Лісіна Л., Лесик А. Освітньо-професійна програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників за напрямом: вихователь групи продовженого дня. Бердянськ, 2019. 13 с.
11. Професійна компетентність вчителя початкових класів: навчально-методичний посібник для вчителів / Автори-упоряд.: В. Є. Берека, А. В. Галас. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 496 с.
12. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)».
13. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>
14. Яремчук, Н., Калітовська О. Теоретичні засади організації групи продовженого дня в початковій школі. *Молодий вечірний*. 2019. №10 (74). С. 276–279. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-63>

Honcharuk O. Features of the formation of subject-methodical competence in future educators of the extended day group

In the period of reforming the system of pedagogical professional training of education seekers, the problem of forming the subject-methodical competence of future teachers of the extended day group in the conditions of the new Ukrainian school is important. The purpose of the article is to highlight the main substantive and procedural provisions of the process of forming the subject-methodical competence of the teacher of the extended day group. Research methods: analysis, synthesis, generalization.

The article reveals the content of the subject-methodical competence of future teachers of extended day groups as a complex personal professional formation that ensures the teacher's ability to model the content of training in accordance with the mandatory results of the students' educational activities; the ability to form and develop key competencies and skills common to all competencies in younger students; the ability to carry out integrated training; the ability to select and use modern and effective methods and technologies of teaching, education and development of children of primary school age; the ability to develop students' critical thinking; the ability to form value attitudes and the ability to objectively evaluate and monitor the results of educational activities based on the competence approach. The structural components of the subject-methodical competence of future teachers – educators of the extended day group have been revealed. Methodical aspects of the formation of subject-methodical competence among students of education are proposed. The need for further research into modern conditions and factors in the formation of the subject-methodical competence of future teachers of extended day groups for younger schoolchildren, the development of methods, methods and the adaptation of pedagogical technologies to the conditions of the educational process in a modern institution of higher education is emphasized.

Key words: *competence, professional competence, subject competence, methodical competence, subject-methodical competence of educators of the extended day group, extended day group.*